

GAT

GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM

Kovács Árpád: Pénzügyi ellenőrzés az Európai Unióban

Horváth Andrea: A magyar biztosítási piac fejlődése, perspektívák, tendenciák

**Kristóf Tamás: Magyarország gazdasági fejlettségének scenáriói
2005–2007 között**

Szentes Tamás: A hazai egészségügy finanszírozásának aktuális kérdései

**Bojko Mikola – Bojko Jaroslav: A különleges gazdasági övezetek létrehozásának
és fejlődésének problematikái**

Eőri Teréz: A magyar mezőgazdaság az Európai Unió belépés után

**Almásy Sándor: Új típusú mezőgazdasági vállalkozások Kárpátalja
síkföldi régiójában**

**Fonda Ferenc: A nemzeti radikalizmus gazdaságtana
(Dr. Lentner Csaba tanulmányai)**

2004/2

Társadalomtudományi folyóirat

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Andrásy Adél egyetemi docens,
Dr. Dézsy József egyetemi tanár (Bécs),
Dr. Fecske Mihály egyetemi tanár,
Dr. Gidai Erzsébet egyetemi tanár
(a szerkesztőbizottság elnöke),
Dr. Lentner Csaba egyetemi docens

Megjelenik félévente

GT

**A szedést Bosnyákovits Józsefné készítette,
a tördelés Takács Eszter munkája.
A nyomtatás 2005 júliusában készült.**

Szerkeszti: Kormányosné Aranyi Krisztina

Felelős kiadó: Dr. Gidai Erzsébet
Kiadja a „Prognózis 2000” Alapítvány

ISSN 0865 7823

Tartalom

GAZDASÁG	9
<i>Kovács Árpád:</i> Pénzügyi ellenőrzés az Európai Unióban	9
<i>Horváth Andrea:</i> A magyar biztosítási piac fejlődése, perspektívák, tendenciák.....	28
<i>Kristóf Tamás:</i> Magyarország gazdasági fejlettségének szcenáriói 2005–2007 között	52
TÁRSADALOM ÉS POLITIKA.....	78
<i>Szentes Tamás:</i> A hazai egészségügy finanszírozásának aktuális kérdései.....	78
<i>Szabady Balázs:</i> Az etnonemzet demográfiai aspektusai	92
NEMZETKÖZI KITEKINTÉS	105
<i>Bojko Mikola–Bojko Jaroszlav:</i> A különleges gazdasági övezetek létrehozásának és fejlődésének problematikái.....	105
<i>Eőri Teréz:</i> A magyar mezőgazdaság az Európai Unió belépés után.....	113
<i>Almásy Sándor:</i> Új típusú mezőgazdasági vállalkozások Kárpátalja síkföldi régiójában	123
KÖNYVSZEMLE	129
<i>Fonda Ferenc:</i> A nemzeti radikalizmus gazdaságtana (Dr. Lentner Csaba tanulmányai).....	129

Horváth Andrea*

A magyar biztosítási piac fejlődése, perspektívák, tendenciák

Hasonlóságok és különbségek az EU15 régi tagállama és az EU8 új Kelet-Közép-Európai tagállama és Magyarország esetében

Ahogy a Benfield Group Limited 2004 októberében „Central and Eastern European Insurance. Accession Dividends” címen készült tanulmánya¹ is megállapítja, a biztosítási piac a régióban² alulfejlett. Ezen országok az EU15-ök bevételeinek mindössze 4%-át (!) mondhatták magukénak (*1. táblázat*).

* Horváth Andrea egyetemi docens, az AEGON Magyarország Általános Biztosító Rt. vezérigazgató-helyettese.

¹ Benfield Group Limited: Central and Eastern European Insurance. Accession Dividends, 2004. október, 3. oldal

² EU8-ak: Lengyelország, Csehország, Magyarország, Szlovénia, Szlovákia, Litvánia, Lettország, Észtország és Bulgária, Románia, Törökország, Ukrajna, Oroszország

1. táblázat. *A biztosítási díjbevétel és növekedése (m USD)*

Ország	1999	2000	2001	2002	2003	Növekedés 1999–2003
Lengyelország	4 525	4 794	5 412	5 580	6 258	8%
Csehország	1 807	1 829	2 123	2 782	3 714	20%
Magyarország	1 255	1 361	1 449	1 898	2 454	18%
Szlovénia	931	853	948	1 111	1 439	12%
Szlovákia	572	592	659	801	1 141	19%
Litvánia	102	103	111	201	266	27%
Lettország	160	156	148	161	209	7%
Észtország	92	94	102	81	81	- 3%
Románia	301	310	345	498	795	27%
Bulgária	170	183	220	328	386	23%
EU8	9 443	9 782	10 952	12 615	15 562	13%
EU15	702 732	726 896	697 338	777 900	930 800	7%

Forrás: Benfield Group Limited: Central and Eastern European Insurance. Accession Dividends, 2004. október, 8. oldal

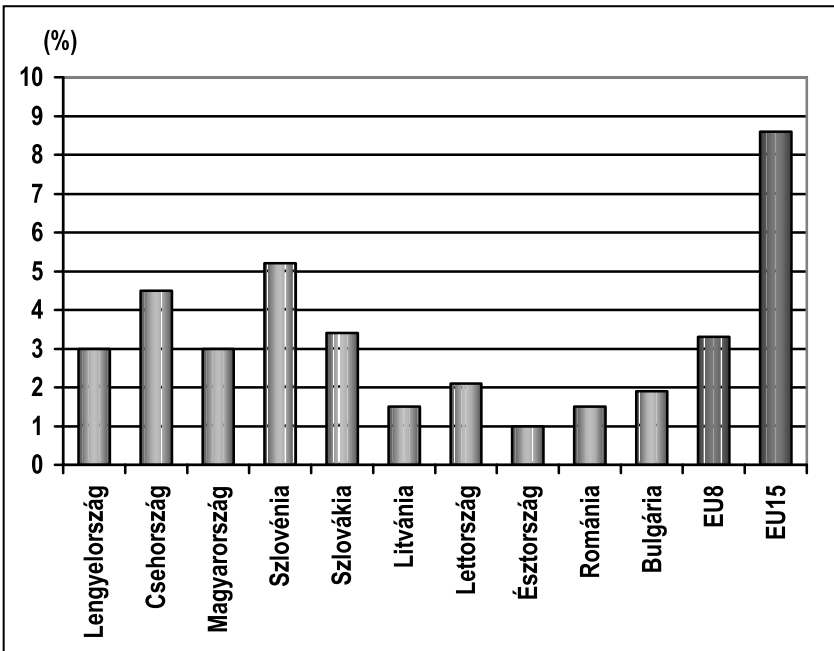
Biztosítási telítettség Lényegesen alacsonyabb az EU15-öknél, de a megjelenő középosztály megtakarítási törekvése³ fokozott keresletet támaszt az életbiztosítási termékek iránt is. Nagyon jó példa az elmúlt években tapasztalható lakásépítési boom, mely magával hozta egy új terméktípus, a jelzálogbiztosítások megjelenését Magyarországon is.

A non-life termékek esetében már több hasonlóság található a régi és az új tagországok között, itt az EU8-ak esetében is relatív fejlettségről beszélhetünk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezen ágban is ne jelenne meg egyre nagyobb igény már eddig is ismert termékek iránt, így például a felelősségbiztosítások terén, különösen a szakmai felelősség esetében. Vagy éppen a folyamatos fejlesztésekhez, beruházásokhoz kapcsolódó építés-szerelésbiztosítási termékeknél, mely beru-

³ E szegmensnek ugyancsak nagyon erős a biztonságra való törekvése – Maslow piramis második szint –, ez és a megtakarítási hajlandóság az életbiztosítási termékeknél együttesen jelentkezik.

házások szintén a növekedés irányába hatnak, hiszen elkészültük után nagy valószínűséggel bekerülnek a biztosított vagyomba.⁴

A reálbérek növekedése mindkét ágra jelentős hatást gyakorol, a lakóingatlanok minőségi átalakításán (lakásbiztosítások iránti igény) túl egyrészt a háztartások tartós fogyasztási cikkel (biztosítási összeg növekedése) való ellátottsága nő, tendencia a második – rendszerint hitelre vásárolt – gépkocsi megjelenése (casco, KGFB-szerződések), másrészt a kockázati életbiztosítások, nyugdíjbiztosítások biztosítási összege is jelentősen nő.

1. ábra. A biztosítási penetráció 2003-ban (díjbevétel/GDP%)
(Forrás: Benfield Group Limited: Central and Eastern European Insurance. Accession Dividends, 2004. október, 8. oldal)

⁴ Az állami vagyon esetében ez a direkt összefüggés nem áll fenn jelen pillanatban Magyarországon, gondoljunk csak a Budapest Sportcsarnokot megsemmisítő tűz utáni hosszadalmas kártérítési perre.

Kétségtelen, hogy az adatokat két elem eltérő figyelembevétele torzítja, hiszen számos régi EU-tagállamban a biztosítási díjbevételek között tartják nyilván a nyugdíjpénztári bevételeket, de ugyanakkor az egyszeri díjas életbiztosítási szerződések díjbevételeinek – egyes új tagállamokkal, így Magyarországgal is ellentétben – csupán az 1 éves (a díjbevételt osztják a futamidővel) időarányos részét tekintik csak annak. A régió élenjáró országa – sok más mutatóhoz hasonlóan – Szlovénia, Magyarország nem éri el az EU8-ak átlagát, Szlovákia után, Lengyelországgal együtt negyedik a sorban.

Ugyanez a torzítás jelentkezik természetesen az 1 főre jutó díjbevételekben is.

2. táblázat. 1 főre jutó biztosítási díjbevétel (USD/fő)

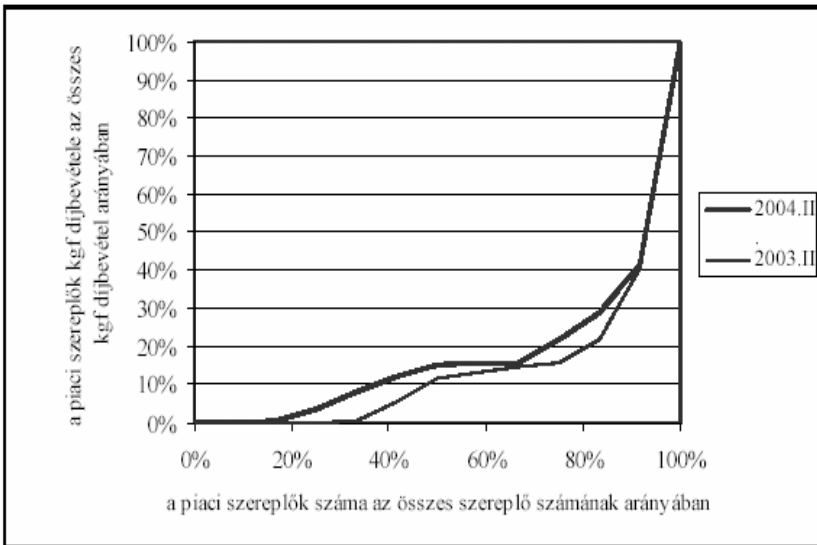
Ország	1999	2000	2001	2002	2003	2003 (1)
Lengyelország	116,9	123,9	142,5	144,5	162,1	325,8
Csehország	175,4	177,6	213,6	272,6	364,1	717,6
Magyarország	124,3	134,8	148,5	186,9	247,9	421,8
Szlovénia	369,3	435,5	476,0	557,0	720,0	1 34,9
Szlovákia	105,9	109,7	122,2	148,8	211,1	463,0
Litvánia	29,1	57,9	31,7	57,9	76,1	154,6
Lettország	69,3	68,5	64,3	68,5	90,9	199,6
Észtország	65,4	67,1	73,0	58,1	57,6	139,7
Románia	13,4	13,9	15,4	22,3	35,8	100,2
Bulgária	21,4	22,3	27,8	43,1	49,2	142,4
EU8	142,0	147,1	167,9	190,0	212,3	464,9
EU15	1 881,2	1 916,0	1 859,7	1 981,3	2 589,9	3 116,2
(1) Vásárlóerő-paritáson						

Forrás: Benfield Group Limited: Central and Eastern European Insurance. Accession Dividends, 2004. október

A korábbi állami tulajdonú, „monopol” vállalatok szerepe továbbra is jelentős a régió biztosítási piacán. A **piaci koncentráció** nagyon magas, az országonkénti top 10 társaság adja a bevételek átlagosan 90%-át a teljes régiót tekintve. Ugyanez az adat Magyarországon

92,11%⁵ volt 2003-ban. A régi tagállamokat vizsgálva Németországban ez a mutató mindössze 40%. Ha Magyarországon a top 5 társaságot vizsgáljuk, relatíve még rosszabb a helyzet: az összes díjbevétel 79,2%-át adták 2003-ban.

A legtorzabb a biztosítási termékek közül a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás (KGFB) piaci koncentrációja. A piacvezető Allianz-Hungária Biztosító Rt. a piac 48,4%-át mondhatja magáénak.

2. ábra. A KGFB piac koncentrálttsága – Lorenz görbén
(Forrás: Beszámoló a felügyelt szektorok 2004. első félévi tevékenységéről, PSZÁF, Budapest, 2004. 09. 22.)

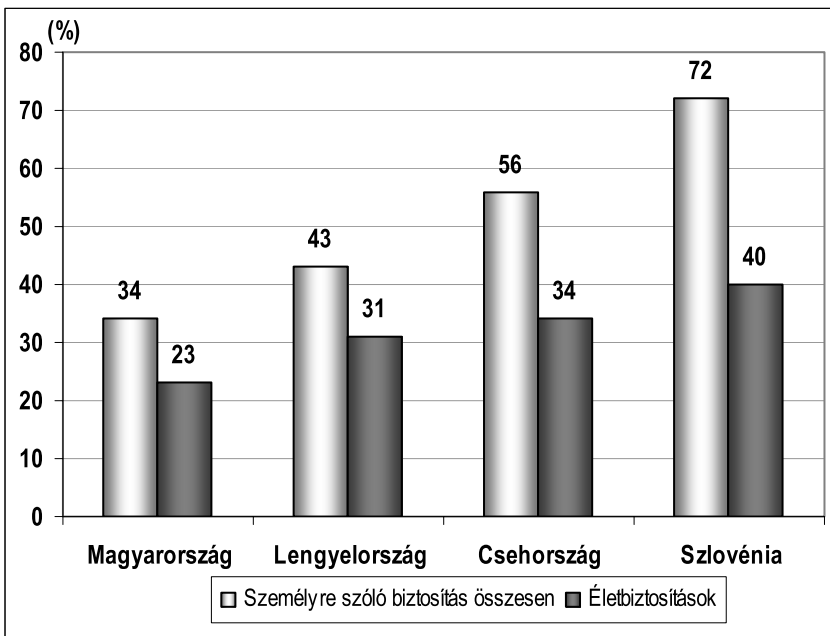
Piaci struktúra Relatíve magas a régióban a non-life biztosítások aránya az összes díjbevételeen belül, azaz 64%, Magyarországon ez az arány 60%, az EU15 régi tagállama esetében pedig mindössze 42%. A legszélsőségesebb a helyzet Lettországon és Észtországon: 95%, il-

⁵ Forrás: MABISZ: Biztosítási ágazat díjbevétele és piaci részesedés társaságonként 2003. I-IV. negyedév

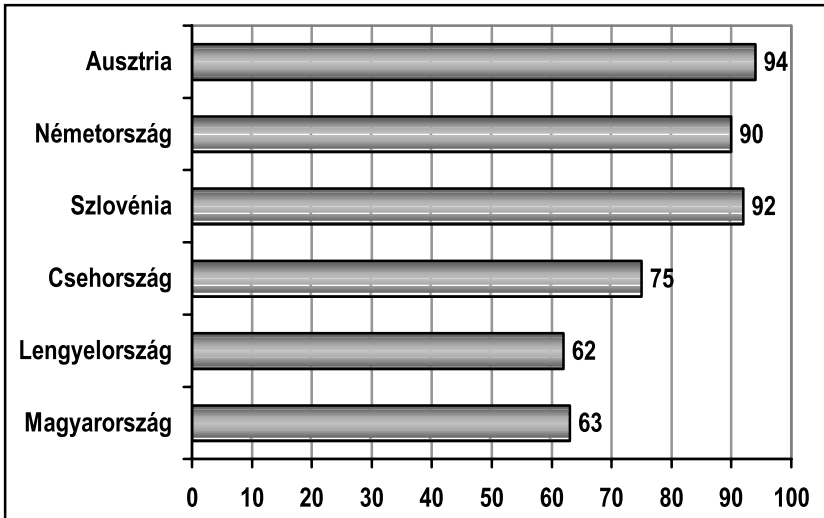
letve 99%. Az EU8-ak esetében elsődlegesen az élet-, baleset- és egészségbiztosítások terén várható fejlődés a life-ágban. A non-life ágazatban a gépjárművekhez kapcsolódó biztosítási formák (casco és kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás) fejlődésére számítanak a szerzők.

Ha a vizsgált országok körét leszűkítjük a Visegrádi Négyekre, azt láthatjuk, hogy a személyek biztosítása ezen országok közül szintén hazánkban a legalacsonyabb.

3. ábra. Személyek biztosítása a lakosság százalékában, 2002
(Forrás: GFK Piackutató Intézet, BPASZ 2002. Budapest)

Érdeemes megvizsgálni, hogyan alakul a vagyonbiztosítással (lakás, gépkocsi) rendelkező háztartások aránya ugyanezen országokban, illetve Németországban és Ausztriában.

4. ábra. *Vagyonbiztosítással rendelkező háztartások részaránya*
(%, 2003)

(Forrás: GFK Piackutató Intézet, 2003. június)

Ezen a grafikonon is látszik, hogy egy magasabb gazdasági fejlettségi fokot elért országokban szinte általánossá vált a háztartásokban a vagyonbiztosítás, erre alapozzák a növekedési perspektívát a biztosítási szektor képviselői.

Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy mindezen országok megkezdték biztosítási piacuk liberalizációját, illetve deregulációját, mely munka két éllovasa Lengyelország és Magyarország. A 2004. május 1-jétől érvényes új Biztosítási Törvényre a későbbiekben részletesen is kitérek.

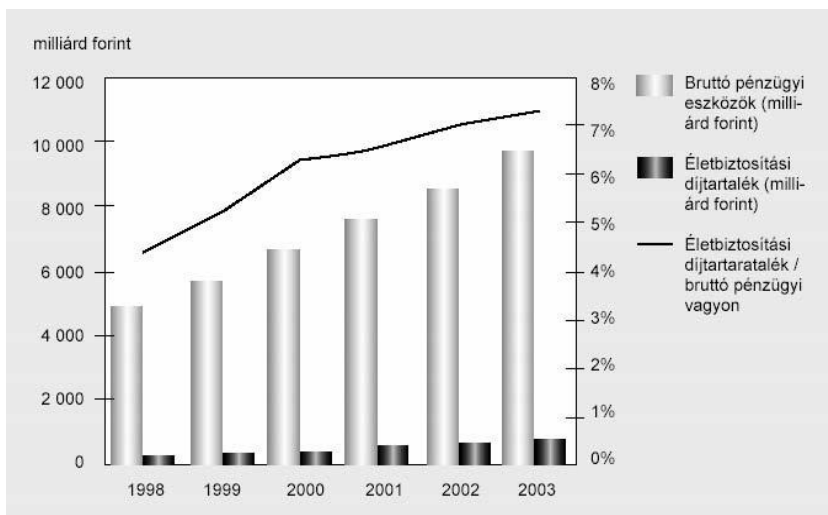
A biztosítási szektor fejlődése a következő táblázatban évről évre nyomon követhető. A fejlődés nemcsak nominálisan érhető tetten, hanem reálértéken is 36,54%-kal nőtt a szektor díjbevétele.

3. táblázat. A biztosítási szektor súlya Magyarországon

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Díjbevétel (Mrd Ft)	247,26	300,99	388,59	421,54	498,24	561,12
Mérlegfőösszeg (Mrd Ft)	448,66	570,47	725,77	862,20	1037,30	1209,74
GDP (folyó áron, (Mrd Ft)	10 087,43	11 393,50	13 172,29	14 849,29	16 743,69	18 575,00
Díjbevétel/GDP (%)	2,45%	2,64%	2,95%	2,84%	2,98%	3,02%
Mérlegfőösszeg/ GDP (%)	4,45%	5,01%	5,51%	5,81%	6,20%	6,51%

Forrás: Éves jelentés 2003. PSZÁF, Budapest, 2004. április

A biztosítási díjbevételek GDP-hez viszonyított arányán túlmenően lényeges mérési pont a háztartások bruttó pénzügyi vagyonában elfoglalt helye az élet- és nyugdíjbiztosításoknak. Ezt a változást szemlélteti a következő ábra.

5. ábra. Az életbiztosítások helye a háztartások bruttó pénzügyi vagyonában
(Forrás: Éves jelentés 2003. PSZÁF, Budapest, 2004. április)

A már említett szempontokon túl a magyar biztosítási piacra jelentős – és sokszor ellentétes – hatást gyakorolnak a következő tényezők.

- A fokozódó piaci verseny az árak csökkenését hozza magával, ugyanakkor érzékelhető a verseny a szolgáltatási színvonalban is – elég csak az Allianz Hungária Biztosító Rt. KGFB szerződéshez ajánlott díjmentes kiegészítő szolgáltatásaira gondolni –, mely meglehetősen költség-, illetve technológiaiigényes,
- Az e-kommunikáció megjelenése magával hozta a kényelmes ügyintézés lehetőségét, legyen szó internetről, WAP-ról, SMS-ről, MMS-ről. Az egyes társaságok számára e rendszerek kiépítése jelentős költséggel jár, bár egyúttal költségcsökkentő is lehetne, ha a személyes ügyintézés ezzel párhuzamosan csökkenteni, illetve minimalizálni tudják. Azonban az írásbeliség lényeges gátja e dolgoknak, bár kétségtelen, hogy a hivatalos jogértelmezés változásának köszönhetően a faxon továbbított nyilatkozat írásbelinek minősül, de ugyanakkor az interneten nem köthető biztosítási szerződés (továbbra is szükség van a papír alapú ajánlatokra, illetve aláírásokra).

Jogharmonizáció – EU, csatlakozás

2004. május 1-jén hatályba lépett az új *Biztosítási Törvény*, mely része az EU-csatlakozás kapcsán végzett jogharmonizációnak. Az új jogszabály többek között a következő területekre koncentrál.

- Az EU *Szolvencia I. projektjének* követelményeit illeszti be a magyar jogi szabályozásba, mely magával hozta e követelmények szigorodását.
- Megváltoznak a befektetési szabályok, melyeket a fokozott kontroll és az egyidejű szabadság jellemez.
- Új kockázatelemzési követelményeket támaszt a jogalkotó a szféra társaságaival szemben.
- A többi szektorhoz hasonlóan a biztosítási ágazatban is erősödnek a fogyasztóvédelmi szempontok, azon belül is elsődlegesen a tájékoztatás terén (előzetes igényfelmérés és terméktájékoztatás követelménye), illetve a biztosításközvetítők képzési követelményein keresztül (a biztosítási ügynöki munka egyúttal

szakmaként jelenik meg a követelményeket sikeresen teljesítők esetében), illetve

- könnyített szabályok vonatkoznak a kilépésre (belépésre) más piacok esetében: fióknyitás joga és *határon átnyúló szolgáltatók* formáinak jogszabályba illesztése történt meg.

A Biztosítási Törvény módosításán túl a csatlakozáshoz köthetőek a következő új szabályozások is:

- *EU4-es direktíva*⁶

Az EU-belépés 2004. május 1-jei időpontja egyúttal az EU4-es direktívájának a hatályba lépését is hozta. Ezen irányelv értelmében a nem állandó lakóhely szerinti országban elszervedett, mások által okozott kár megtérítését a károkozó felelősségbiztosítójának magyarországi kármegbízottjánál⁷ lehet kezdeményezni Magyarországon, magyar nyelven.

- *Szolvenca II. projekt*

E projekt a Szolvenca I. projektben megkezdett munka folytatása, de annál sokkal átfogóbb célokat tűzött ki.

- *IFRS (International Financial Reporting Standards – Nemzetközi Pénzügyi Beszámolási Standardok)*

A standardizálás és az egységes piac megteremtése érdekében 2005. január 1-jétől valamennyi európai tőzsdei cégnek kötelező elkészítenie a nemzetközi pénzügyi beszámolási szabványoknak megfelelő ún. IFRS-szabvány szerinti elszámolást. A korábbi gyakorlatnál részletesebben kell bemutatni az adott vállalat kapcsolt felekkel kötött üzleteit és a számviteli politika során alkalmazott bizonytalansági tényezőket is. Komoly változást okozhat a cégeknél, hogy az amortizációt az IFRS szerint nem a jelenlegi gyakorlat alapján – előre meghatározott kulcs szerint –, hanem minden egyes eszközre évente kell becsülni, meddig marad használatban, mennyi a maradványértéke, s ennek megfelelően kell elszámolni. Az új elszámolás rend magával hozza szakértői várakozások szerint a társaságok óvatosabb

⁶ A Tanács 2000. május 16-i 2000/26/EK Irányelve a gépjármű-felelősségbiztosításra vonatkozó tagállami jogi szabályok közelítéséről.

⁷ A károkozó magyarországi kármegbízottjáról a MABISZ Információs Irodája rendszám alapján tud felvilágosítást adni.

befektetési politikájának kialakítását is. Az új számviteli szabályok egyúttal megkövetelik a biztosítási és befektetési termékek világos, egyértelmű szétválasztását, mely átláthatóbb, tisztább piachoz vezet. Megváltozik a befektetési eszközök értékelése is.

- *A Lámfalussy-eljárás*

Az EU új törvényalkotási folyamata a biztosítási/nyugdíjágazatra vonatkozóan.

Néhány tényezőt a következő alfejezetekben részletesen kifejték, bemutatva a szektorra gyakorolt hatásukat is.

Fióknyitás és határon átnyúló szolgáltatások

A magyar biztosítási piac a többi ágazathoz hasonlóan nyitott, szinte minden nagy európai társaság rendelkezik vagy korábban rendelkezett magyar céggel – a TOP 10⁸-ból kettő korábban eladta magyar érdekeltségét, de 6 társaság továbbra is jelen van a piacon magyar leányvállalattal –, és a termékpaletta is hasonlóságot mutat, bár kétségtelen vannak olyan termékek, melyek hazánkban is újdonsággként hatnak majd. Az viszont kétségtelen, hogy a belépésnek és ennek következtében az új jogi szabályozásnak köszönhetően végbemegy a következő években Magyarország teljes integrációja az Unió egységes belső piacához. Ez egyszerre jelent kihívást az erősödő verseny formájában, de ugyanakkor lehetőséget is a csatlakozásnak köszönhetően bővülő, megnyíló új piacok formájában.

1998-óta már nyithattak volna ugyan külföldi cégek biztosítói fiókot Magyarországon, ám 2004-ig ugyanolyan tőkekövetelményeket kellett (volna) teljesíteniük, és hasonló hatósági engedélyezési folyamatot végigjárniuk, mintha az anyacég leányvállalatot alapított volna. Nem véletlen tehát, hogy egyetlen fiók alapítására sem került sor a 6 év alatt.

A Magyarországon folytatott biztosítási tevékenység feltétele 2004. május 1-jétől csupán a valamely EU-tagország felügyelete által kiadott működési engedély, illetve a határon átnyúló szolgáltatás bejelentése az anyaország felügyeleténél.

A korábban csatlakozó Görögország, Spanyolország, illetve Portugália példája is azt mutatja, hogy hiába vált lehetővé a fióknyitás és a

⁸ AXA, Allianz, Generali, ING, Zürich, AVIVA, Winterthur, Fortis, Prudential, AEGON.

határon átnyúló szolgáltatás, azzal csak a nagy ipari biztosításokat művelő, illetve nagy nemzetközi vállalatokat kiszolgáló cégek éltek, a lakossági piacra gyakorlatilag nem voltak kihatással.

E tapasztalatok ellenére 2005 januárjáig 67 cég jelezte a PSZÁF⁹ számára, hogy határon átnyúló szolgáltatást végezne, 4 cég kivételével gyakorlatilag a nem életbiztosítási ágban kívánnak tevékenykedni. A 67 cég 18 országból¹⁰ érkezett, a legnépszerűbb ágazatok a különböző pénzügyi veszteségek és az általános felelősség voltak.

Egyes hírek szerint az előbb említett országokban tapasztaltakhoz hasonlóan a hazájukban működő nemzetközi vállalatok magyar érdekeltségeit kívánják a már meglévő biztosítási csomagba bevonni. Ez utóbbi mindenképpen negatívan hathat a hazánkban bejegyzett társasággal rendelkezők díjbevételeire.

Ugyancsak a dél-európai országok tapasztalatira cáfol rá, hogy az elmúlt esztendő végén jelentette be a Gerling¹¹ és az Atradius¹² társaság, hogy hazánkban fiókot nyitnak. Az előbbi (nagyipari) vagyon- és felelősségbiztosításokra, míg az utóbbi a hitelbiztosításokra kíván specializálódni.

Egyes vélemények szerint e határon átnyúló szolgáltatások elindulásával párhuzamosan megjelenhetnek hazánkban az eredetinel hosszabb időtávra szóló garanciális biztosítások a tartós fogyasztási cikkek esetében. E termékek népszerűségnek örvendenek Nyugat-Európában és az Amerikai Egyesült Államokban is. A biztosítással a garancia a megszokott 1-2 év helyett 3-5 évre hosszabbodik meg.

A magyar vállalatok közül 5 biztosító¹³ jelezte határon átnyúló szolgáltatásra törekvését.

Kell-e, lehet-e számítani a szomszéd országokba/ból átszerződők tízezreivel a KGFB esetében?

⁹ Forrás: www.pszaf.hu/piac/hataronatnyulo/biztositas.htm, 2005. január 26.

¹⁰ A „TOP-lista”: 20 cég az Egyesült Királyságból, 10 Írországból, 10 Németországból, 6 Ausztriából, 4 Olaszországból érkezett.

¹¹ Német társaság.

¹² Holland társaság.

¹³ AH, Ahico, OTP-Garancia, Uniqa, Euler Hermes, illetve egy alkusz a Praeventio Biztosítási Alkusz Kft. (Ausztria + Szlovákia). A győri BBC Biztosításközvetítő Bróker Centrum Kft. szlovákiai fiókot jegyeztetett be, egyenlőre egyedülként.

Jelentős díjeltérések lehetnek az egyes uniós országok kötelező gépjármű-felelősségbiztosítási szerződéseiben. Mely elsődlegesen az eltérő jövedelemszintből adódik, így eltérő lehet a kárrendezési (szerviz) költség, de a baleseti járadékfizetési kötelezettség mértékére is ugyanez igaz.

Ha röviden akarjuk a kérdést megválaszolni, akkor egyszerűen csak „nem”-mel kell válaszolnunk. Mi ennek a részletesebb oka? A KGFB terméket árusító biztosítónak adatszolgáltatási kötelezettsége van a Belügyminisztérium központi adatbázisa felé (IT fejlesztési költség is, a rendszer fenntartásán túlmenően!). A MABISZ által kezelt „Kártalanítási Számlá”-hoz hozzájárulást kell teljesítenie díjbevétele-arányosan, de negyedévente minimum 2 MFt-ot.

Gondoskodni kell az ügyfél anyanyelvén történő tájékoztatásról és az állandó lakhely szerinti államban történő kárrendezésről (akár ún. kárképviselőn keresztül), mely utóbbi saját hálózat – és helyszíni kontroll – híján akár túlzott költségű is lehet.

Az egyes biztosítóknak nincs tapasztalati/statisztikai adatuk a célország kárgyakoriságáról, a károk mértékéről, ennek hiányában korrekt (a majdani károkat fedező) díjstruktúra nem alakítható ki

Szolvenca I. projekt

A BIT-ben az egyik legfontosabb változás a biztosítók tőkekövetelményével kapcsolatos. Ezeket az Európai Unióban 2002 márciusában hatályba lépett, a Szolvenca I. projekt keretében kidolgozott új élet, illetve nem élet irányelveknek¹⁴ megfelelően vettük át. A Szolvenca I. projekt, és így az új direktívák fő célja a biztosítottak védelmének javítása a szolvenciakövetelmények szigorításán keresztül.

A megváltozott szabályozásnak köszönhetően mind a minimális biztonsgítőke-, mind a minimális szavatolótóke-szükséglet meghatározása jelentősen módosul, de kisebb mértékben a szavatolótóke számítása is eltér majd a korábbiaktól. A változások a biztosítók döntő többségénél növekvő tőkeszükségletet fognak eredményezni, egyes esetekben többszörösére is nőhet a korábbi szükséglet. Ugyanakkor két átmeneti rendelkezés is életbe lépett.

¹⁴ 12/2002. és 13/2002. EU-irányelvek.

Egyrészt a minimális szavatolótóke-szükséglet elérésére három évük, másrészt a minimális biztonsági tőke elérésére öt évük lesz a biztosítóknak, vagyis a hatás időben megoszlik.

A PSZÁF 2003. év során modellezte az új szabályok szerinti tőke-szükséglet hatását a biztosítási szektorra. Adataik szerint az egész szektor feltöltöttsége a 2002. december 31-i adatok alapján az aktuálisan érvényes 174%-ról 140%-ra esne vissza, míg drámai következményekkel kellene számolniuk a biztosítási egyesületeknek, azaz esetükben 136%-ról 67%-ra csökkenne a feltöltöttség.¹⁵ A biztosítási szektor teljes tőkeszükséglete több mint 17 MrdFt-tal emelkedne szintén a PSZÁF számításai szerint.

A minimális biztonsági tőke a korábbi értékekhez (a nem élet ágban tevékenységtől függően 150, 220, 300 vagy 350 MFt, az élet ágban 250 MFt) képest nagyságrendileg emelkedett: a nem élet ágban tevékenységtől függően 500 vagy 750 MFt, az élet ágban 750 MFt lett. Ennek megfelelően a tőkeszükséglet változásának döntő része a minimális biztonsági tőke növekedéséből adódik: a 17 MrdFt-ból 13,9 MrdFt.

Az ugrásszerű változás csak részben köszönhető az Európai Unió irányelv változásának. A növekedés döntő részét az okozza, hogy a BIT 1996-os elfogadása óta nem módosultak az abban megállapított, a minimális biztonsági tőkére vonatkozó összegek, így az infláció következtében azok fokozatosan értéküket veszítették.

A már említett modell szerint a 2003-ban működő 38 hazai biztosító közül 30 esetében a minimális biztonsági tőke határozza meg a tőkeszükségletet. Ez is jelzi, hogy a magyar biztosítók többsége Európai Unió összevetésben kifejezetten kicsinek számít.

A fokozott tőkekövetelmények következtében – köszönhetően a fióknyitás engedélyezésének – előfordulhat az is, hogy egyes – döntően kisebb bevétellel rendelkező – társaságok fiókká alakítják magyar társaságaikat és az így felszabaduló tőkéből az Európai Unió kívüli vállalataikat fejlesztik.

¹⁵ Forrás: Összefoglaló a biztosítók tőkeszükségletének az EU csatlakozás miatt várható változásairól, PSZÁF, 2003. október 13., Budapest – 2. oldal.

Szolvencia II. projekt

A Szolvencia II. projekt mind szándékát, mind tartalmát érintően szoros kapcsolatban áll a hitelintézetek és a befektetési vállalkozások tőke-megfelelési követelményeinek felülvizsgálatát célzó bázeli és EU-munkálatokkal. A projekt nagyban támaszkodik különböző nemzetközi szervezetek e témához kapcsolódó munkájára. Ezek az IAIS (International Association of Insurance Supervisors: Biztosításfelügyelet Nemzetközi Szövetsége), az IAA (International Actuarial Association: Aktuáriusok Nemzetközi Szövetsége), az IASB (International Accounting Standards Board: Nemzetközi Számviteli Standardok Testülete).

Alapvető feladat a jelenlegi rendszer részletes és széles körű felülvizsgálata, mégpedig a biztosítás mint iparágban végbement folyamatok kapcsán. Így: a kockázatkezelés és a pénzügyi technikák, a különböző pénzügyi jelentések stb. területén az utóbbi időben bekövetkezett, részben váratlan, részben mélyreható, strukturális változásokat kiváltó események, valamint a felgyorsult fejlődés.

Egyik fő célja a projektnek egy olyan szolvenciaszabályozási rendszer létrehozása, amely eleget tesz a biztosítók valódi kockázataiból fakadó elvárásoknak. A rendszernek ösztönöznie kell a biztosítókat, hogy mérjék és kezeljék kockázataikat.

Az előzetesen végzett felmérések alapján egy 3 pilléres rendszer vázolódtott fel.¹⁶

- I. pillér: a tartalékolásra, eszközökre és szavatoló tőkére megfogalmazott minimum követelmények.
- II. pillér: tartalmazza a felügyeleti szabályokat (az ügyfelekkel szembeni korrekt magatartásra vonatkozóan: pl.: nyereségmegosztási politika, az ügyfelek tájékoztatása, a minimálisan ismertetendő adatok köre, gyakorisága stb.). Alapvető követelmény, hogy a piac valamennyi szereplője számára átláthatóak, egyértelműek és következetesek legyenek a felügyelet magatartásának mozgatórugói, a felállított kritériumok és az értékeléskor alkalmazott módszerek.
- III. pillér: célja a piaci erők működésének elősegítése azáltal, hogy a lehető legteljesebb információ nyilvánosságra hozatalával a biztosítók tevékenységének átláthatóságát növeljék. A nyilvánosság

¹⁶ Forrás: EU honlap, http://europa.eu.int/comm/internal_market/insurance/index_en.htm.

mint az ellenőrzés egyik legfontosabb eszköze, alapvető elemként jelenik meg a jövőben a felügyeleti működésben.

A Lámfalussy-eljárás

A biztosítási szektorra vonatkozó EU-rendeletek elfogadására jelenleg az együttdöntési eljárás vonatkozik, ez azt jelenti, hogy az Európai Bizottság javaslatait a Tanács és a Parlament együttesen hagyja jóvá. Az új Lámfalussy-eljárás értelmében az együttdöntési eljárásnak megfelelően meghozott EU-irányelvek kizárólag a követendő elvi kereteket határozzák meg (1. szint).

E jogszabályok technikai részleteit és végrehajtási intézkedéseit az Európai Bizottság hagyja jóvá az Európai Biztosítási és Magánnyugdíj Bizottság¹⁷ javaslatai alapján, ez a testület a tagállamok képviselőiből áll, elnöke pedig a Bizottság (2. szint¹⁸).

Az Európai Biztosítási és Magánnyugdíj Felügyelők Bizottsága,¹⁹ melynek tagjai a nemzeti felügyeleti hatóságok (3. szint), tanácsokkal látja el a Bizottságot a végrehajtási intézkedések tervezeteinek elkészítésével kapcsolatban, továbbá felelős az EU-jogszabályok következetes és kellő időben történő bevezetéséért, illetve a biztosítási és magánnyugdíj felügyeleti gyakorlat konvergenciájáért. Ez a 3. szintű bizottság a felügyeleti együttműködés fórumaként is szolgál, ideértve a felügyelt intézményekre vonatkozó felügyeleti információk cseréjét is.

A 4. szinten a Bizottság és a tagállamok elősegítik a közösségi jogszabályok érvényesítését. A következő ábra bemutatja a Lámfalussy-eljárás 4 szintjének működését.

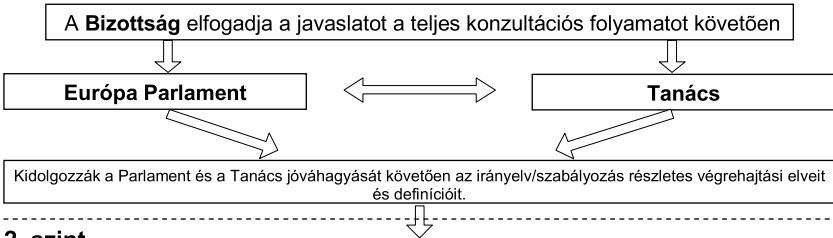
¹⁷ European Insurance and Occupational Pensions Committee – EIOPC.

¹⁸ A keretszabályok tekintetében a második szint mint tanácsadó, a végrehajtási szabályok tekintetében mint szabályozási bizottság jelenik meg.

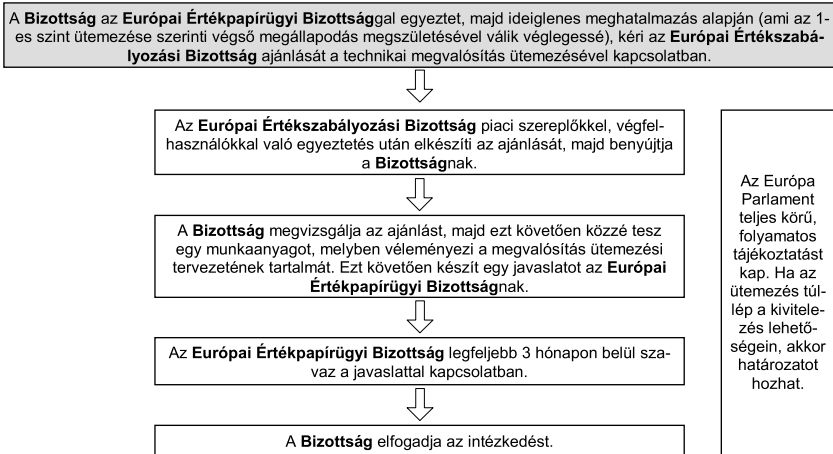
¹⁹ Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors – CEIOPS.

A Lámfalussy-eljárás 4 szintje

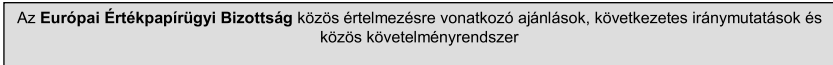
1. szint

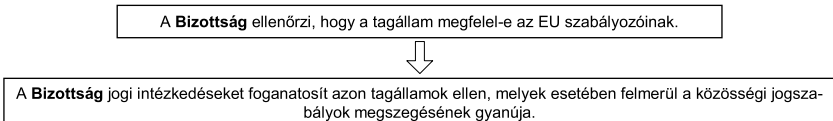
2. szint

3. szint

4. szint

6. ábra. A Lámfalussy-eljárás 4 szintje

(Készült a Commission of the European Communities: Commission staff working document. The application of the Lamfalussy process to EU securities markets legislation, Büsszel, 2004. november 15. (SEC(2004) 1459 felhasználásával)

További tényezők, trendek

Szabályozási oldal

Technikai kamat

A jelenlegi (2005. január) legfeljebb 4%-ról tovább csökken a biztosítók által a „hagyományos” élet- és balesetbiztosítási befizetések után megképzett technikai kamat mértéke. Várhatóan 2006. január 1-jétől akár 2,9%-ra²⁰ is csökkenhet a PM napvilágra került álláspontja szerint (a csökkenés azonban nem vonatkozik a korábbi szabályok szerint megkötött szerződésekre, ott a szerződéskötéskor érvényes technikai kamat marad a szerződés lejáratí/megszűnési időpontjáig). Az MNB prognózisa szerint 2005-ben éves átlagban 4,5%-os²¹ pénzromlás várható, ezen belül is az MNB kitűzött inflációs célja 2005. decemberére 4%,²² mely indokolja a biztosítók óvatosabb hozamigéreteket felé való terelését.

A kamatszint csökkenése megrágtja majd az új életbiztosítások díjtételeit, bár abban a szakma véleménye megosztott, hogy ez milyen mértékű lesz majd. Azon társaságoknál, ahol a befektetési és üzletpolitika orientálódott a díjtartalékok befektetése során a biztosítási szerződés futamidejének időarányos lefedésére, ott várhatóan minimális vagy nulla díjtétel-emelkedésre lehet számítani, míg ellenkező esetben elképzelhető „drágulás”.

A technikai kamat csökkenése a hozamvisszajuttatás arányának²³ emelkedéséhez is vezethet, az ügyfelek elégedettségének javítása érdekében, melyben természetesen a piaci verseny is jelentős szerepet játszik.

Ez utóbbi tényező egyúttal a biztosítókat költséghatékonyságuk javítására is ösztönzi a befektetések terén, hiszen ellensúlyozás nélkül a hozamvisszajuttatás arányának növelése finanszírozási problémákat, illetve profitcsökkenést is eredményezhet.

²⁰ Forrás: Napi Gazdaság, 2004. november 25. Ismét csökken a garantált hozam. Ma a társaságok általában 3,5%-os technikai kamatlábbal dolgoznak.

²¹ Forrás: MNB: Jelentés az infláció alakulásáról, 10. oldal, 2004. november.

²² Forrás: MNB: Inflációs célkitűzések rendszere, www.mnb.hu/engine.aspx?page=print&ContentID=2857.

²³ Ma a társaságok a többlethozam 85-95%-át juttatják vissza általában.

Az EU egyenjogúsági irányelve²⁴

A statisztikai adatokkal alátámasztott biztosítási díjkülönbözőségeket nem érinti a szabályozás. Így továbbra is megengedett a magasabb (egészségbiztosításnál, illetve fordítva, kockázati életbiztosításnál) tarifa alkalmazása a nők hosszabb várható élettartama miatt. A magyar biztosítási termékek árazása – illetve a kockázati különbségek számítása – statisztikai valószínűségeken alapszik, így a hazai cégeket ez a szabályozás hátrányosan nem érinti.

SOX

A Sarbanxe-Oxlee 404 néven „elhíresült” törvény mindazon társaságokat érinti – nemcsak a biztosítási ágazatban –, melyek részvényeivel a NewYork-i tőzsdén kereskednek. A törvény alapvető célja a hatékonyabb kockázatkezelés, mely egyfajta minőségbiztosításként is fel-fogható a társaságok számára. Azaz egyszerre szolgálja a

- befektetési kockázatok mérését, nyomon követését (hektikus tőzsde, világgpiac, derivatív ügyletek), a
- pénzügyi biztonságot (tőkeellátottság, tranzakciók), az
- informatikai biztonságot (hálózatok biztonsága, e-kommunikáció, IP telefónia – Call Centerek, adatszolgáltatás területeken, hogy csak az általam legfontosabbnak ítélteteket emeljem ki),
- fizikai biztonságot, mely különösen felértékelődött a 2001. szeptember 11-i NewYork-i és a 2004. március 11-i madridi események kapcsán.

Új értékesítési csatornák az utóbbi években

Két korábban nem túl számottevő értékesítési csatorna erősödött meg az utóbbi esztendőben. A nemzetközi tendenciák és a magyar bank-szektor fejlődése, illetve a pénzügyi konglomerátumok hazai jelenléte magával hozta a bankbiztosítás jelentőségének növekedését. Nem kis izgalmat váltott ki a piacon a Magyar Posta Rt. tulajdonosi közreműködésével – német mintára – alapított 2 Posta biztosító piacra lépése is. Az internet természetesen jelentős hatást gyakorolt a biztosítási piacra is, bár közel sem akkora a jelentősége, mint a banki szektorban.

²⁴ A Tanács 2004/113/EK irányelve (2004. december 13.) a nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód elvének árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés, valamint azok értékesítése, illetve nyújtása tekintetében történő végrehajtásáról.

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy mi lesz a folytatás? Megjelenik-e és életképes lesz-e a mobiltelefonon keresztül történő biztosítási szerződésvásárlás, illetve díjfizetés. Lesznek a korábbi vízióknak megfelelően önkiszolgáló terminálok a biztosítási szektorban is, avagy a pénzügyi szupermarketeké a jövő, azaz: mindent egy helyről?

Bankbiztosítás

A bankbiztosítás (bankassurance) olyan bankok és biztosítók közötti megállapodásokat – összeolvadás, közös vállalat, marketingszövetség – takar, ahol a biztosításokat a bankon keresztül terjesztik. A termékfejlesztés természetesen továbbra is a biztosítótársaság feladata, természetesen kiemelt figyelemmel vannak a banki értékesítési sajátosságokra is. Ez egyúttal elősegíti a kereszteladások (bank–biztosító) jelentős növekedését.

A bankok a legnagyobb sikerrel azokat a biztosítási termékeket értékesítik, amelyek hasonlóak a hagyományos megtakarítási termékekhez (pl. járadékbiztosítás), vagy amelyek jól kiegészítik a banki termékeket (pl. jelzáloghoz kapcsolódó életbiztosítás, lakásbiztosítás, utasbaleset- és poggyász-, hitelkártyához kapcsolódó hitelbiztosítás, jogvédelem biztosítások stb.).

Magyarországon az első – úttörő – szerepet az OTP Rt. és a Garancia Biztosító Rt. mondhatja magáénak, utóbbi az OTP Rt. leányvállalataként működik közel egy évtizede. De további társaságok döntöttek az együttműködés, esetenként a saját biztosító alapítása (pl. K&H, Erste Bank, BNP Paribas²⁵) mellett. Az egyes piaci szereplőktől származó – bár hivatalosan nem publikált – információk szerint ezen együttműködések kiemelkedően sikeresek, mintegy igazolják létjogosultságukat a magyar piacon is. Jelentős kihívás ez a szektor többi, banki tulajdonossal, banki tulajdonnal nem rendelkező társasága számára, elég csak a jelzálogpiac bővülésére, illetve koncentrációjára gondolni.

²⁵ CARDIF Életbiztosító Rt.

*A Magyar Posta Rt. biztosítót alapít*²⁶

A Magyar Posta hálózatának intenzív „használata” – bár több mint tíz éve ismert, csak az elmúlt esztendőben produkált meghatározó bevételt – 2004. I–III. negyedévében 2,1 Mrd Ft-os nem életbiztosítási díj-bevételt, míg 6,3 Mrd Ft-os életbiztosítási (főként egyszeri díjas) díj-bevételt hozott a két cégnek.

Mi lehet a siker titka?

- A Magyar Posta értékesítési helyeinek adottságait figyelembe vevő egyszerű,²⁷ testre szabott termékek.
- Nemcsak jutalék-, hanem immár profitérdekeltség a Magyar Postánál.
- „Szerződéseink nagyjából felét budapesti és a fővárosi agglomerációban élő ügyfelekkel kötöttük, ...
- Az értékesítési hálózat erejét jelzi, hogy havonta legalább 2000 postahelyen tudnak legalább egy biztosítást eladni.”²⁸

Internet

Az elmúlt néhány évben rohamosan elterjedt a szélessávú internet és ezzel párhuzamosan megváltoztak az internetezési szokások is. Ez azt jelenti, hogy míg 3 évvel ezelőtt egy alkalommal átlagosan 2,5 oldalra látogattunk el Magyarországon, addig napjainkban ez 11-12²⁹oldalra emelkedett. Emellett növekszik a neten töltött idő is, amely 3 év alatt ötszörösére nőtt. Ma 1,7 millió ember „fogyaszt” magyar nyelvű online médiát, több mint felük minden egyes napon. Ebből is látszik, hogy az internet mára „közművé” vált, amely helyet ad a tudás, az információ- és árucserre különböző formáinak, illetve kényelmi és hatékonyságot növelő szolgáltatásokat kínál használóinak.

²⁶ A Magyar Posta Életbiztosító Rt.-ben és a Magyar Posta Általános Biztosító Rt.-ben a Magyar Posta Rt.-nek kisebbségi, 33%-os tulajdoni hányada van, míg a többségi tulajdonos a német Talanx AG.

²⁷ Egyszerű felépítés, könnyen érthető termékszabályok, „relative kevés adat” szükséglet – blokk kötvény postai befizetési utalvánnyal, mely az ügyfélaláírástól kötvényesítettnek számít.

²⁸ Forrás: Marton Frank: Középtávon a piac 5 vezető cége között a helyünk! Napi Gazdaság, 2004. november 25.

²⁹ Forrás: euroAstra Internet magazin, www.euroastra.hu

Az elmúlt esztendő (2004.) harmadik negyedévének végén 436 ezer lakossági és 65 ezer „vállalati” ügyfélnek volt internetbanki szolgáltatások igénybevételére vonatkozó szerződése³⁰. Ez is mutatja, hogy a magyar lakosság egyre jobban hajlik efelé és egyre inkább igényli is, hogy pénzügyeit kényelmesen, „karosszékből” interneten intézhesse.

Az internet nemcsak a kényelmes, hanem a takarékos ügyintézés is eredményezi, két aspektusból is. Egyrészt a költséghatékony technológiának köszönhetően az egyes szolgáltatók olcsóbb termékeket jelentetnek meg, illetve kedvezőbb árképzést alkalmaznak, ha nem vesszük igénybe az irodai, telefonos ügyfélszolgálatokat. Másrészt az egyes cégek ajánlatai összehasonlíthatóvá – feltéve, hogy a cégek nem egyedi tarifákat alkalmaznak – válnak, mely további árverseny eredményez. Nagyon jó példa erre a 2004-es kötelező gépjármű-felelősségbiztosítási árverseny, hiszen egy kötelező, relatíve egyszerű és összehasonlítható termékről van szó, de az árképzése társaságonként változó és akár nagyon összetett is lehet (az összehasonlítás a sok paraméter miatt gyakorlatilag lehetetlen volt). Ezt az árversenyt csak azon cégek bírják, melyek nemcsak tőkeerősek, de valóban költséghatékonyan is tudnak működni.

A biztosítási szektor internet orientáltságát másik oldalon azonban nagyon jól jellemzi azt, hogy nincsenek még kifejezetten internetes biztosítási termékek. Természetesen ebben nagy szerepet játszik az írásbeliség szükségessége a szerződéskötés során. Mondhatnánk, hogy ott van az elektronikus aláírás, melynek elterjedtsége a magyar lakosság körében azonban minimális. Így marad az interneten történő ár kalkuláció és szerződéskötési igény jelzése. Ez utóbbi esetében egy űrlapot töltünk ki, melyet az adott biztosító vagy bróker cég kinyomtatás után aláírásra megküld számunkra. Ez történik jellemzően a KGFB, utazási biztosítások vagy csomag jellegű lakásbiztosítások esetében is.

Az euró-bevezetés hatása

Egyenlőre legfeljebb jóslásokba lehet bocsátkozni az euró magyarországi bevezetési időpontját illetően, maga az esemény azonban biztos.

³⁰ Forrás: GKI Gazdaságkutató Rt.

A bevezetés érinti az összes magyarországi forintban „örzött” megtakarítás, így a biztosítási díjtartalékot is, melynek kapcsán mintegy 10000 MrdFt-ról³¹ beszélhetünk. Mai ismereteink szerint a lehetséges átváltási árfolyam 230-290 Ft/€ sávban mozoghat. A két szélső érték között közel 25% a különbség, azaz ekkora relatív nyereséget, illetve veszteséget kell elkönyvelnie a befektetőknek, ha az átváltás a már rögzített árfolyamon történik.

Az átváltás nemcsak a szakma, hanem értelemszerűen az ügyfelek számára is az évtized legfontosabb döntése. A mozgásterük a befektetési stratégiában adott, azaz mikor van az az időpont, amikortól növelik az euró befektetési alapokat a díjtartalék „mögött”, illetve mikortól kezdenek el euró alapú termékeket ajánlani ügyfeleiknek. Ez utóbbi adja az ügyfélkör egyetlen mozgásterét, azaz forint vagy euró alapú terméket választ-e a kínálati palettáról. Biztos választ ma még senki sem tud adni.

Összegző gondolatok

Számos kérdés van, melyet ma még nem tudunk száz százalékban megválaszolni, de néhány év múlva már talán „tisztább képet” láthatunk. És választ kapunk a ma még kérdés formájában megfogalmazódó gondolatokra.

- A határon átnyúló szolgáltatások következtében várható-e valódi piaci átrendeződés, vagy csak a telítetlen piaci résekben várható jelentős ügyfélszerzés?
- Magával hozza-e a csatlakozás a verseny fokozódását: a termékválasztékban, az árakban, a kiszolgálás minőségében?
- Megtörténik-e a leánycégek beolvadása az anyacégbe, melyet a nagy cégek belső centralizációs törekvései is támogathatnak?
- Megjelennek-e a biztosítók, illetve az alkuszcégek szövetségei a piacon?
- A hazai „nagy vásárlók” (vállalatok, vállalkozások) élnek-e azzal a lehetőséggel, hogy nem a magyar kínálatból, hanem a nemzetközi (EU) piacról vásárolnak?

³¹ A háztartások bruttó pénzügyi vagyona 2003. év végén 9740,1 MdFt volt. Forrás: PSZÁF: Éves jelentés, 2003. 136. oldal

- Valóban bővülő lehetőséget jelent-e az EU a hazai tulajdonú cégek számára? Tudnak-e élni ezzel a lehetőséggel?
- Az euró alapú termékek kínálata mikortól jelent valódi versenyelőnyt? Ki(k)nek a számára érdemes e termékeket kínálni?
- Az új EU szabályozási (Lámfalussy-) modell meghozza-e az eredetileg várt eredményeket?
- Milyen hatása lesz az életbiztosítási piacra, illetve az árakra az EU antidiszkriminációs szabályozása (női–férfi tarifák)?
- Érvényesül-e a lakossági piacon a szolgáltatóválasztási (szerződés-kötési) szabadság földrajzi határok nélkül?
  - ~ Miként befolyásolja ezt majd az internet?
  - ~ Lehetséges lesz-e a szolgáltatások szabad áramlása a gyakorlatban a KGFB piacon is?

Irodalomjegyzék

<http://www.europa.eu>

<http://www.mnb.hu>

<http://www.pszaf.hu>